

T. G. Masaryk - velká výzva tematické filatelii

Letos 7. března si připomínáme 150. výročí narození zakladatele a prvního prezidenta Československé republiky - filozofa a státníka Tomáše Garriguea Masaryka. Možná nejvýznamnější osobnost našich moderních dějin už za svého dlouhého života, a tím víc po smrti, budila široké spektrum reakcí - od naprosto nekritických souhlasných (až zbožňujících) po zcela odmítavé, nenávistné, ba dokonce snažící se už samo jméno TGM vymazat z národního povědomí.

FRANTIŠEK BENĚŠ

U příležitosti letošního Masarykova jubilea by pro filatelistický časopis bylo jistě nejpřirozenější zabývat se především poštovními známkami nesoucími

jeho portrét; vždyť byl nejčastěji zobrazovanou osobností na známkách první republiky¹⁾ a určitě by o nich šlo napsat mnoho zajímavého. Takový materiál jsme skutečně zpracovali a najdete ho v rubrice Znalecká hlídka v dubnové Filatelii.

První emise s portrétem TGM vyšla v roce 1920; jejími autory byli malíř Max Švabinský a rytec Eduard Karel.

Chvála tematické filatelie

Stejně velkou výzvou pro autora i čtenáře však je ukázat život a dílo TGM v článku laděném tematicky. A nemám teď na mysli jen klasické pojetí filatelistické dokumentace základních životopisných dat - i když i to je jistě záslužný způsob, kterým svůj masarykovský příspěvek zpracoval například známý námětař L. Brendl (najdete jej na straně 16). Myslím tím mnohem hlubší a současně volnější pohled na zobrazovaného člověka, na jeho dobu a dílo, pohled nevyhýbající se třeba i kontroverzním momentům a tvrzením, zpočátku třeba i bez ohledu, zda půjde snadno filatelisticky dokumentovat. Právě přemýšlivé vyhledávání souvis-

lostí, odhalování nečekaných možností a třeba i přiznání nemožnosti filatelistického zvládnutí určitého příliš směle vytyčeného cíle a jeho následné upravení a přizpůsobení reálným možnostem mi připadají jako nejpřitažlivější půvab tematického sbírání.²⁾

Tematická filatelie je dospělý a sebevědomý obor, který se na výstavách řídí stejně přesnými předpisy, jako jeho ostatní filatelističtí sourozenci. Není to tedy žádné hračkaření, za jaké ji někdy sběratelé ostatních filatelistických oborů mají. Tematické sbírání však může být i říší fantazie a jednou z velkých nadějí filatelie budoucnosti. Myslím si to ze dvou důvodů, a o obou bych se teď chtěl zmínit.

Dřív mladé zájemce ke sbírání přitahovala touha po poznání, po romantice; pouhá možnost dotknout se cizokrajné známky dávala zakusit pocit spojení s nesmírně vzdálenou a tajemnou exotikou - sloni maharádžů, kokosové palmy, plachetnice na širých mořích, exotické ovoce, lesknoucí se černoši se zářivě bílými úsměvy - všechno to v běžném chlapeckém životě nevýslovně přitažlivé a přitom nevýslovně nedostupné. Co z téhle romantiky zbylo dnes, ve věku televize, videa, internetu, barevných magazínů na křídovém papíře a leteckých dovolených kamkoliv si vzpomenete? Známký už nepřinášejí a ani nemohou přinést trochu toho, čeho se v každodenním životě nedostávalo. Už nejsou kouzelným kukátkem do jiných světů, ale pouhou mrňavou a všední ilustrací, jakých jsou kolem spousty.

Co tedy nabízí filatelie mladým zájemcům dnes? Odběr novinek? Investice do drahého materiálu? Specializované rozpitvávání teček na pozadí jednotlivých známkových polí? Tím je chceme zaujmout? Kde jsou učitelé, kteří s námi, svými žáky, trávil ve filatelistických kroužcích nezapomenutelné hodiny podzimních odpolední? A kde jsou ty kroužky? Jak chcete dosáhnout, aby syn nebo vnuk jednou převzal vaši sbírku, vaši pýchu, která vás už stála tolik času, úsilí a peněz a která vám přináší tolik radosti? Nebo

¹⁾ Ze 352 výplatních a příležitostných známek, vydaných za I. republiky, jich plných 55, tedy více než 10 %, nese jeho podobiznu.

²⁾ Doslova mám teď chuť se sám do tvorby takové tematické sbírky či dokonce exponátu pustit. Jen si to představte, jak skvěle by šlo zpracovat život TGM, začínající pouhé dva roky po porážce revoluce v roce 1848, poutavé osudy syna negramotného kočího a kuchařky z moravsko-slovenského pomezí, který se vlastním úsilím i shodou šťastných okolností vymanol z nuzného prostředí, dosáhl skvělého vzdělání a vypracoval se dokonce na univerzitního profesora, stal se originálním a uznávaným filozofem, byl poslancem vídeňské říšské rady; jak by šlo dokumentovat spory o pravost Rukopisů, hilsneriádu, účast na politickém dění, exil, legie, slavný návrat ve funkci hlavy nově vzniklého státu, Masarykovu světovou proslulost, styky s vynikajícími osobnostmi, vlastní rozsáhlé dílo, rodinu, zánik ČSR nedlouho po smrti jejího zakladatele, jeho odkaz ... těch témat je tolik, že by na to jedna tematická sbírka ani nestačila. Ale i když možná nikdy takový exponát nevytvorím, na našem oboru je hezké, že si ho můžu alespoň představovat, snít o něm, promýšlet si jej a možná o něm jednou napsat i článek do Filatelie.

vám nevadí, že ji nejspíš jednou bez zájmu prodají za směšnou částku první nabídky či nechají pietně zpráchnivět ve sklepech nebo na půdách?

Možná máte to velké štěstí a pro filatelii se vám podařilo získat někoho z rodiny. Pak určitě můžete potvrdit, že chvíle strávené společně nad známkami patří k těm šťastným zážitkům, jakých v každodenním životě nebývá mnoho. Společný zájem, společné cíle, společné snění, společná tvorba a hlavně - být spolu, to je určitě ten nejlepší recept na skvělé vztahy v každé rodině.

Ale většina z nás do téhle šťastnější skupinky nejspíš nepatří. Ke svým známkám se utíkáme sami, bez naděje, že by je někdo blízky po nás jednou převzal a všechno to, co jsme do nich za léta vložili, rozvíjel, až my tu nebudeme. A právě tady vidím velké možnosti tematické filatelie. Ovšem ne takové, kdy si koupíme katalog emisí třeba s námětem květiny a pak v něm už jenom odškrtáváme, co se nám podařilo získat. Nic proti tomu - i to je určitě skvělá relaxace, ale v podstatě je to jenom jiná forma sbírání generálního. Já však mám na mysli sbírání tvůrčí, nespoutané jakýmkoli katalogy, sbírání, kdy jediným vodítkem je nám naše fantazie. A fantazie, té jsou děti a mladí lidé plní. Určitě jste si už někdy všimli, jak dokáží vidět věci pohledem, který by nás nikdy nenapadl. Pro ně jsou naše katalogy se svou specializací nevýslovně nudné, je spíš zajímavá hra, a pokud je chceme získat pro náš obor, musíme jim ji umožnit.

Člověk je od přírody sběrač, má to v sobě, kdysi to byla nutnost, předpoklad přežití. Dneska z toho pradávného sběračství bobulí a kořinek v nás zbylo sbírání. A je i na nás, zda naše děti či vnoučata budou sbírat kartičky s obrázky hráčů NHL, pogy, samolepky z Hvězdných válek, plakáty zpěváků a já nevím co ještě - nebo známky.

Pokud nějakého mladého adepta filatelie máte ve své blízkosti, nejspíš ho na novinky České republiky či emise ČSR I nebo II nenalákáte. Je to příliš systematické, nalinkované a předem dané. Co ho ale zkouší získat pro sbírání bez hranic? Nechte ho vybrat jakékoliv téma, třeba ztřeštěné, a společně vyberte knížky a časopisy, ve kterých se o něm můžete něco dozvědět (nemusíte je hned kupovat, jsou tu přece veřejné knihovny). Sedněte si s ním a mluvejte spolu, berte vážně jeho nápady, soutěžte, koho napadne nečekanější souvislost, která tématu otevře nové možnosti, nadchněte se spolu s ním, chodte společně na výměnné schůzky a společně vybírejte vhodný materiál, může být třeba i za pár desetihaleřů či korun (tady nejde o vzácnost, ale o fantazii), nelitujte času a sledujte, jak kreslí svůj první albový list - nejspíš bude neumělý a známky na něm budou přilepené jinak, než bychom to udělali my, ale je to společné dílo, a tak má náš nový sběratelský společník právo udělat to po

svém. Když budeme vytrvalí (a budeme mít štěstí), možná se mu náš obor zalíbí, a když ne hned, tak v budoucnu se o něj začne zajímat hlouběji a jednou, kdo ví, bude třeba pokračovat i v naší sbírce.

Ale i kdyby se to nestalo, kdyby se náš učeň pro filatelii nerozhodl, cožpak to nestálo za ten pokus? V dnešní době, kdy se mluví o krizi rodiny, kdy vážne komunikace mezi lidmi, a mezi těmi nejbližšími zejména, jsme s ním přece alespoň strávili čas, ve skutečnosti to nejčennější, co v životě máme. Tím, že jsme ho přizvali ke své zálibě, jsme mu ukázali, že si ho vážíme a že mu důvěřujeme.

Tenhle volný a přitom tvůrčí způsob sbírání ale není jen mostem k získání našich blízkých pro společnou zálibu, nemusí nám být jenom způsobem, kterým chceme zaujmout děti, vnoučata, možná i manželku nebo rodiče, prostě lidi, na kterých nám záleží a se kterými chceme smysluplně trávit čas. Je to i dobrá příležitost jak obohatit život sami sobě.

A tím jsem u druhého důvodu, pro který považuji tematické sbírání za naději pro filatelii budoucnosti. Když jsem připravoval tenhle článek, snažil jsem se k němu přistupovat očima tematického sběratele, jak jsem ho tu právě popsal. Původně jsem si na něj plánoval dva, tři dny, nakonec mi jen přípravy po večerech zabraly dva týdny. Na začátku jsem si myslel, že o našem prvním prezidentovi vím všechno, a na konci jsem viděl, kolik bych toho ještě mohl a měl prostudovat. Nesmírně zajímavý a dramatický osud TGM a jeho rodiny mě úplně pohltil, neustále jsem nacházel nové a nové možnosti filatelistické dokumentace. Někomu by to mohlo připadat jako dva týdny nudné práce, pro mne to však byly dva týdny objevování a tvůrčího nadšení. Tematická filatelie pro mě najednou byla hrou, při níž známky používáme jako kostky, z nichž kleneme oblouky ve stavbách projektovaných svou fantazií.

A právě o takový tematický pohled na Masaryka a jeho dobu jsem se pokusil především v první, dnešní části tohoto článku. Ilustrace jsem přitom nevybíral ve snaze o vyčerpávající výčet (to by vzhledem k rozsahu článku a hlavně k možnostem bezmála nekonečného řetězení volných asociací a představ ani nebylo reálné), ale spíš jako náznak možného, pro inspirování těch, kdo by se do podobného projektu chtěli sami pustit. Úmyslně jsem se přitom orientoval na co nejdostupnější filatelistický materiál, ve snaze ukázat, že takovýto způsob sbírání, založený spíše na fantazii, důvtipu a tvůrčím přístupem než na finálních možnostech, je skutečně dostupný všem.

V části druhé, kterou přineseme za měsíc, pak budeme mít vzácnou možnost seznámit se s Masarykovou dosud nepublikovanou osobní i úřední korespondencí, dlouho považovanou za nenávratně ztracenou, jež se dochovala jen díky našemu oboru - filatelii.³⁾

³⁾ I když nejde o materiál filatelistický (a skutečnost, že se nejspíš dochoval právě díky filatelii, je spíše okrajovou zajímavostí), přesto by - v důsledku nových trendů ve filatelistickém výstavnictví - v exponátech (například sociální filatelie) v určité míře zastoupen být mohl.

Jméno z učebnice dějepisu

Masaryka u nás zná asi každý, vždyť jako o současní našich dějin se o něm dnes učí každé malé dítě. Po pěti desítkách let napřed nacistické a později komunistické vlády (s krátkým poválečným intermezem), pro

A. Hitler považoval Masarykovu ČSR za státní útvar, který je třeba zničit, a České země za prostor životně důležitý pro německý národ.

něž byl Masaryk přirozeným nepřítelem,⁴⁾ z něj dnes ale v očích a myslích celých generací mnohdy zbylo jen jméno - sice monument, ale pouhý mrtvý pojem z učebnic dějepisu.

Je pravda, že o Masarykovi, jeho životě a díle vznikla v uplynulém století dlouhá řada prací - novinových článků, studií, knih, dokumentárních pořadů, filmů - a nejinak tomu asi bude i u příležitosti jeho letošního výročí. Ale on sám jako by se nám v té spoustě informací ztrácel a namísto něho z nich leckdy vystupovala jen zidealizovaná literární postava. Kdo si v dnešní uspěchané době dá tu práci, aby se něco dozvěděl o Masarykovi jako o člověku? A kdyby - dá se něco takového vůbec zjistit? Pokud bychom se vůbec chtěli prokousávat rozsáhlou masarykovskou literaturou, najdeme nejspíš spoustu hodnocení a komentářů, ale jen málo skutečných lidských doteků. Masaryk se prostě už za svého života se stal legendou - otcem národa, tatíčkem -, a jak už to bývá, legenda v mnohém zastínila i skutečného člověka.⁵⁾

A tady nám, možná trochu překvapivě, může pomoci náš obor - filatelie, tentokrát v trochu nezvyklé roli,

Pro K. Gottwalda byl TGM a jeho demokratické principy nepřítelem, kterého je třeba umlčet i po smrti.

řekněme pomocné historické vědy. Myslím tím studium dosud neznámých dokladů, které se shodou zajímavých okolností, o nichž se ještě zmíníme, dochovaly právě díky filatelii - tedy části vlastní Masarykovy korespondence. Právě poštovní styk, který byl Masarykově době a jemu osobně vlastní, a z filatelistických důvodů uchované celistvosti včetně přepravených sdělení, nám nyní skýtají vzácnou možnost podívat se na Masaryka přímo, bez zprostředkujících komentářů.

Skutečnost, že se můžeme seznámit s novými, dosud nepublikovanými a vlastně už ani nečekaným náletem jeho dopisů, z nichž část dokonce ve své době zasáhla do naší historie, je natolik významná, že jí věnujeme celou druhou část našeho článku. Než se k tomu však dostaneme, řekněme si něco o Masarykově životě, alespoň stručně si nastiňme okolnosti vzniku samostatného československého státu a naznačme Masarykův podíl na tomto nesporně největším úspěchu našeho národa v novodobé historii.

TGM a vznik ČSR

Je svým způsobem paradoxní, že právě Masaryk, napůl Slovák a - podle vlastních slov - napůl Němec⁶⁾, který až do počátku první světové války považoval Rakousko-Uhersko za rámec vhodný pro rozvoj českého národa, se stal obnovitelem české státnosti a, lze-li to vůbec měřit, zřejmě největším a nejvýznamnějším Čechem dvacátého století.

Ze záplavy pamětních zářitek, používaných za první republiky u příležitosti Masarykových jubileí, asi každý filatelista ví, že se narodil 7. března roku 1850. Pocházel z Hodonína, z prosté venkovské rodiny, po nelehkých počátcích se mu vlastním úsilím podařilo vymanit ze skromných poměrů a dosáhnout univerzitního vzdělání v oboru filozofie. V devětatdacetiletých letech se stal docentem vídeň-

Hodonín, rodiště TGM.

⁴⁾ Abychom pochopili důvody nesmiřitelného nepřátelství obou totalitních systémů vůči TGM, stačí uvést jediný jeho výrok: „Duch může být znásilněn, ale ne natrvalo; pokud myslí, pokud soudí a tvoří, bude nutně překračovat dané ohrady, ať mu jsou ukládány jakoukoliv despocií. Každá násilná moc je jenom překážka, která dřív nebo později bude smetena; každá reakce, každý sestup k demagogii a fanatismu není než epizoda, po níž - se zbytečnými ztrátami, za cenu krve a drahého času - se vrátí svoboda lidských duší.“ [21]

⁵⁾ Není to tak samozřejmě vždycky. Nic nezastírající televizní dokumentární cyklus o TGM nedávno připravil Z. Mahler [3]; jako nesmírně lidského se TGM ve svých slavných Hovorech snažil ukázat K. Čapek, a našly by se i další příklady (i když zrovna o schůzkách „pátečnicků“ s prezidentem u bratří Čapků čteme i jiná svědectví - například F. Kupka vzpomíná, že Pátečníci byli z přítomnosti velebné hlavy státu celí nesví, mluví se strojeně, řada témat /ženy, anekdoty, nadávky na politiku a podobně/ byla tabu, účastníci nekořouli, nepili, prostě nechovali se tak, jak byli zvyklí; Masaryk navíc po většinu doby mlčel, a tak si po jeho odchodu přímo oddechli a s o to větší vervou se vrhli na cigarety a slivovičku [1]). Ke vzniku legend o TGM přispěla i snaha Kanceláře prezidenta republiky, která si už v roce 1919 u Vídeňské univerzity oficiálně vyžádala jeho spis, ze zjevného důvodu aby některé dokumenty, které stavěly studenta Masaryka do zcela lidského světa, nebyly nadále přístupné všetečné zvědavosti a nenarušovaly stylizovaný portrét státníka. V dopise čs. vyslanectví ve Vídni z roku 1934 se konstatuje, že spisy byly v roce 1919 skutečně předány prezidentské kanceláři, že tam však nyní, po horlivém hledání, nejsou k nalezení. [16].

⁶⁾ „Má matka byla Němka,“ napsal sám Masaryk roku 1875 v příměsí vídeňské univerzity [2]. „U Masaryků se doma mluvilo dvojjazyčně, tatínek slovensky a maminka německy; s maminkou si TGM později německy i psal. ... Teprve ke staru se maminka vrátila k češtině, takže se německy pouze modlila.“ [3] Ve vývodu (rodokmenu) TGM, otištěném v [4] je uvedeno, že jeho babička z matčiny strany se jmenovala Ruprechtová a její matka Friedrichová; prababička z otcovy strany pak Wurmová; všichni předkové z matčiny strany v předchozích třech generacích jsou uváděni z Hustopečí.

K. Čapek, hostitel schůzek „pátečnicků“.

Universita Karlova, jejímž byl TGM profesorem.

ské univerzity, ve dvaatřiceti mimořádným, o patnáct let později pak řádným profesorem pražské Univerzity Karlovy. Ve svých 28 letech se v New Yorku oženil se stejně starou Američankou Charlottou Garrigue, talentovanou pianistkou, žákyní F. Liszta, s níž se seznámil o rok dříve při svém pobytu na univerzitě v Lipsku a jejíž příjmení přijal do svého jména.⁷⁾

F. Liszt, klavírní virtuos, jeho žačkou byla Ch. Garrigue.

J. Hus a K. Havlíček byli tématy významných prací TGM.

Jako filozof a historik vydal řadu významných prací a pro své zásadové vystupování se stal výraznou autoritou v českém kulturním a politickém životě. Obecněji známým - i když spíš v negativním smyslu - se u české veřejnosti stal roku 1886 svým rozhodným odmítnutím pravosti tak zvaných Rukopisů, podvrhů předstírajících prastarý původ staročeského písemnictví a glorifikujících českou historii, a v roce 1899 svým vystoupením proti antisemitské kampani v tak zvané Hilsnerově aféře. V obou případech velká část veřejnosti na jeho postoje reagovala značně odmítavě, ba dokonce přímo nepřátelsky. Stal se předmětem nenávislných výpadů, někteří čelní umělci a politikové jej v tisku nazvali zrádcem českého

V Zelené Hoře u Nepomuku byl nalezen tzv. Rukopis zelenohorský.

J. Masaryk sloužil celou první světovou válku jako důstojník u vozačtva; jezdeckého koně, s nímž šel na vojnu, mu zaplatil otec. V britské armádě za 2. světové války sloužili i oba synové Olgy Masarykové-Revilliodové, vnuči TGM. Mladší Leonard zahynul v srpnu 1944 jako letec, starší Herbert, student hudební akademie, zemřel náhle (údajně na prasknutí žaludečního vředu) v únoru 1945.

F. Palacký (vlevo), historik, jehož státoprávního programu - austroslavismu - se TGM držel až do roku 1914; F. L. Rieger, politik, zastávající pravosti Rukopisů a kritik TGM, jehož v tisku označil za nepřítele národa.

Dílo B. Smetany studovala a propagovala Ch. Masaryková; děj jeho opery Libuše je inspirován Rukopisy.

národa a teatrálně ho z něj vybočovali. Postavili se proti němu dokonce i lidé mu blízcí - někteří jeho kolegové a studenti - a požadovali jeho odchod z univerzity. V důsledku svého postoje byl ohrožen existencí a ohrožován i fyzicky. S odstupem doby se však v obou případech ukázalo, že pravda byla na

K umělcům, jejichž významná díla byla do značné míry inspirována Rukopisy, patřili J. Mánes, M. Aleš, J. V. Myslbek, A. Jirásek a A. Mucha.

Masarykově straně. Tehdejší odpor, který k němu projevovala nemalá část národa, se jeví v příkrém kontrastu se zbožňováním, kterým jej stejný národ zahrnul po vzniku republiky.

Ve výzdobě Národního divadla se odrazí mnohé z legend a bájí obsažených v Rukopisech.

Rakouský parlament ve Vídni, jehož byl TGM poslancem.

V roce 1891 byl TGM zvolen poslancem rakouské říšské rady a českého zemského sněmu, ale o dva roky později se obou mandátů vzdal pro rozpory s vedením mladočeské strany. V roce 1900 založil vlastní, tak zvanou realistickou stranu, za níž se v letech 1907 - 1914 stal poslancem a kterou vedl až do roku 1914; později, až do své smrti nebyl členem žádné politické strany.

Historie sice neuznává žádná kdyby, ale přesto si přispujme hypotetickou otázku - kdyby Masaryk zemřel například už ve svých čtyřicetiletých letech, tedy počátkem první světové války, zbylo by po něm sice úctyhodné dílo, ale vzniklo by vůbec samostatné Československo? A pokud ano, v jaké podobě a s jakým státním zřízením? Odpověď na ni není tak samozřejmá, jak by se na první pohled mohlo zdát. Názory vůdců národa na případnou českou samostatnost totiž zdaleka nebyly jednotné. Jak už jsme řekli, sám Masaryk až do roku 1914 považoval setrvání v Rakouské monarchii pro český národ za prospěšné, odmítal vypjatý nacionalismus a své snahy zaměřoval spíše na rozšíření národní autonomie než na vznik samostatného státu. Po vypuknutí první světové války pak v obavách z vítězství centrálních mocností a očekávané následné germanizace dokonce uvažoval, zda by Čechům nebylo lépe v pokrokovější a protestantsky spořádané Německé říši, než zůstat pod

František Josef I. a Karel I., poslední dva panovníci Rakousko-Uherska, o jehož rozpad se TGM velkou měrou zasloužil a na jehož troskách vznikla i ČSR.

zaostalým rakouským katolickým šlendriánem [5]. Jak uvádí ve svém díle Světová revoluce, na podzim roku 1914 však svá stanoviska rázně přehodnotil, rozhodl se odejít do exilu a osobně se u mocností Dohody angažovat ve snahách o vznik samostatného českého státu.

Českou královskou korunu hodlali vůdcové národa ještě počátkem první světové války nabídnout panovníkovi obnoveného Českého království.

Jako budoucího českého krále navrhovala česká politická reprezentace vybrat příslušníka panovnického rodu z některé spojenecké monarchie, které tehdy reprezentovaly hlavy států zobrazené na poštovních známkách.

Ani tehdy však ještě nebylo zcela jasné, jakou podobu by tento stát měl mít. Většina českých politiků tehdy preferovala monarchii a sám Masaryk v roce 1915 jejich jménem její zřízení oficiálně navrhl britskému ministru zahraničních věcí. Jako panovníka přitom doporučoval vybrat prince z některého spojeneckého království (nejspíše britského, belgického nebo dánského). Druhou navrhovanou možností bylo zřídit personální unii mezi Českým a Srbským královstvím a mezi těmito dvěma státy vytvořit koridor procházející přes Maďarsko a zahrnující nemalou část jeho území. V čele tohoto státního útvaru - s ohledem na rusofilské založení českého národa - měl stát některý z příslušníků ruské dynastie. Myšlenka povolat na český trůn ruského velkoknížete měla u nás mocné příznivce, například Karla Kramáře⁸⁾, i odpůrce, ke kterým patřil prozřepadně orientovaný Masaryk.

Jasno nebylo ani v otázce hranic nového státu. Zahnovat měl historické české země - Čechy, Moravu a Slezsko, hodně se však diskutovalo o národnosti otázky - zejména co se týče severních Čech a dalších krajů s převahou německého či polského obyvatelstva. V Masarykem vlastnoručně nakreslené mapě z března roku 1915 je k budoucímu českému státu připojeno i území Srbské Lužice s poznámkou „mohla by být připojena k Čechám, jestli Spojenci povalí Německo“ [6]. Své stoupence mělo od počátku i spojení se slovenskými kraji Uherska. Roli při konečném stanovení hranic mělo jistě sehrát i to, odkud by k nám přišly vítězné armády Dohody - zda z východu či ze západu.

V této nejasné situaci, na samém počátku světové války, v údobí počínajících protičeských represí ze strany rakouských úřadů, kdy na bojištích ani v politických jednáních není ještě nic rozhodnuto, odjíždí Masaryk do ciziny⁹⁾, aby se tam na rozhodujících místech pokusil získat podporu pro ideu české státnosti. Pozoruhodné je už to, že v poměrně vysokém věku šede-

⁸⁾ Karel Kramář (1860 - 1937), vedoucí český politik, koncem 80. let 19. století Masarykův spolupracovník, později jeho dlouholetý politický odpůrce. V roce 1916 odsouzen za velezradu k trestu smrti, v roce 1917 amnestován. První předseda vlády nově vzniklé ČSR.

⁹⁾ Odjel do Itálie a shodou okolností (zajímavou pro nás, filatelisty) to bylo 18. prosince 1914, na den přesně čtyři roky před vydáním prvních poštovních známek ČSR. Do exilu odjížděl s odůvodněním, že doprovází svou mladší dceru Olgu na léčení na jih Evropy. Menší peněžitou výpomoc ze svých soukromých prostředků i z prostředků Obce sokolské mu před cestou poskytl její starosta J. Scheiner.

V době, kdy se Haškův a Ladův J. Švejk nechává odvézt na vozíku na vojnu, uvažuje TGM o odchodu do exilu.

J. Scheiner, advokát, starosta České obce sokolské, který finančně podpořil TGM před jeho odchodem do exilu; vrchní velitel branných sil Národního výboru v době říjnového převratu v roce 1918, v hodnosti generalissima.

J. Rössler-Ořovský, organizátor kurýrní pošty českých skautů, iniciátor vydání jejich známek, u příležitosti příjezdu TGM do vlasti 21. 12. 1918 opatřených přitiskem, v němž se poprvé na známkách objevuje Masarykovo jméno.

sátí čtyř let, kdy jeho vrstevníci jsou už mnohdy dávno na odpočinku, opouští zavedenou existenci respektovaného vysokoškolského profesora a odjíždí do nejistoty, sám, po přestálé nemoci, v podstatě bez prostředků, jen s mlhavými přísliby krajanské pomoci. Doma nechává ženu a děti, v podstatě také bez prostředků, navíc vystavené riziku perzekuce ze strany úřadů v důsledku jeho vlastizrady. [7]

Osudy Masarykovy rodiny za světové války byly neveselé, podobně jako osudy rodin dalších představitelů domáckího i zahraničního odboje a ostatně jako osudy asi všech rodin ve válčících zemích. Masarykova činnost v zahraničí však byla úspěšná. Spolu s E. Benešem a M. R. Štefánikem pro myšlenku samostatného státu získal podporu amerického prezidenta T. W. Wilsona a dalších politiků (velkou roli sehrálo i vystoupení našich vojáků - legionářů v Rusku, ve Francii a v Itálii), koncem května 1918 koncipoval a spolupodepsal tzv. Pittsburskou dohodu mezi českými a slovenskými krajauskými organizacemi v USA, 14. 10. 1918 (tedy 14

E. Beneš a M. R. Štefánik, nejbližší spolupracovníci TGM v exilu.

Rudolfinum, původně česká vlastenecká obrazárna a německá koncertní síň, v období I. republiky sloužilo zasedání parlamentu; v roce 1920 se zde konala první volba hlavy státu provedená volebním parlamentem.

J. Guth-Jarkovský, první ceremoniář prezidenta nově vzniklé ČSR, sekretář Řádu bílého lva, jehož statut navrhl.

dni před vznikem ČSR) se stal předsedou prozatímní čs. vlády v Paříži [13] a 14. 11. 1918 byl v nepřítomnosti Revolučním národním shromážděním zvolen prvním prezidentem ČSR (opětovně zvolen v letech 1920, 1927 a 1934). Přesně po sedmnácti letech a jednom měsíci (14. 12. 1935) ve věku 85 let ze zdravotních důvodů abdikoval a 14. 9. 1937 zemřel.¹⁰⁾

Můžeme bez nadsázky říci, že Masaryk Československou republiku stvořil, v těžkých poválečných dobách ji udržel při životě, bezmála dvě desetiletí let jí stál v čele a ona - jako by s ním osudově spjata - jeho smrt přežila o pouhý jeden rok.

Masarykova první republika

O dvacátých a třicátých letech u nás bychom mohli říci mnoho hezkého. Kultura, školství, věda, průmysl, zemědělství a další obory, tam všude bychom našli spoustu příkladů, pro které na první republiku můžeme být hrdí. Její jméno mělo

TGM se významně zasloužil o vytvoření čs. legií v Rusku, ve Francii a v Itálii; jejich statečné protirakouské vystoupení velkou měrou přispělo ke kladnému postoji Spojenců ke vzniku ČSR.

Clevelandská dohoda z roku 1915 byla prvním oficiálním ujednáním mezi českými a slovenskými krajauskými organizacemi v USA o samostatnosti Českých zemí s Slovenskem ve federativním svazu států podunajské monarchie; předchůdkyně Pittsburské dohody z roku 1918.

Ferdinand Peroutka, novinář, jeden z „pátečníků“, důvěrník TGM, autor díla o vzniku ČSR a podílů TGM na něm.

J. Voskovec, J. Werich a J. Ježek, protagonisté Osvozeného divadla, jehož představení TGM navštívil; karikatury A. Hoffmeistera, který takto zpodobnil i schůzku „pátečníků“ s TGM.

¹⁰⁾ Zajímavou shodou okolností je, že většina těchto událostí se stala čtrnáctého.

Bata - značka, která obletěla svět.

v zahraničí dobrý zvuk. Masarykova ČSR byla právem označována jako ostrov svobody a demokracie uprostřed postupně se totalitarizující Evropy.

Ale to je jen jeden úhel pohledu. Jestliže totiž dnes občas slycháme, že to bylo jakési idylické údobí, které by nám ve všech směrech mohlo být vzorem, nezbyvá než si povzdechnout, jak krátká je lidská paměť! Stačí zalistovat v dobovém tisku, abychom se přesvědčili, kolik i tehdy bylo politických a současně i kriminálních afér, politikaření, vzájemného obviňování z korupce či zrady, jak bujel rasismus (zejména antisemitismus) a nacionální, zejména česko-německá a slovensko-maďarská nesnášenlivost, jak skandální poměry panovaly při tehdejší privatizaci, jak se neustále rozrůstala státní administrativa a jak arogantní byla tehdejší byrokracie, jak nedokonalý byl sociální systém a jaké ve společnosti panovaly obavy z vnitřního i vnějšího ohrožení státu.

Jestli dnes máme pocit, že jsou naši političtí představitelé rozhádaní, co je to proti situaci za první republiky! V parlamentu bylo tehdy zastoupeno až 16 politických stran, jen v údobí Masarykova sedmnáctiletého prezidentství se vystřídal patnáct vlád (to je v průměru téměř jedna ročně), koalice se neustále přeskupovaly a přitom všichni kydali špínu na ty druhé. Vzájemné napadání na všech úrovních - od obecních zastupitelstev po parlament - bylo tak běžné a dělo se tak nevybíravými prostředky, že Jaroslavu Haškovvi při psaní satirických povídek z počátku té doby mnohdy stačilo pouhé citování jednotlivých výroků a nemusel si už nic vymýšlet či přidávat.

Tisk přinášel barvitě zprávy o milionech, které měly končit v kapsách nejvyšších politiků, ministři ba dokonce prezidenta nevyjímaje, poslanci se při zasedání parlamentu vzájemně fackovali, asi nejčastější nádrávkou, kterou mezi sebou v rozepřích čelní političtí představitelé veřejně používali, bylo slovo *zloděj*, a například britští vyslanci u nás srovnávali korupci v ČSR s poměry v Jižní Americe [8]¹⁾ Do toho komunisté z parlamentní tribuny veřejně rozsévali třídní nenávisť a vyhrožovali, že svým odpůrcům co nejdřív za-

Brambory, v ČSR základní surovina k výrobě lihu; jedna z největších tehdejších afér - lihovarnická - se dotkla i TGM, jehož dispoziční fond obdržel od Družstva hospodářských lihovarů k 70. narozeninám prezidenta dar tři miliony Kč. Kukuřice, cukr, uhlí, benzin - další komodity, kolem nichž se rozpoutaly korupční skandály.

krouží krky, a fašisté temně naznačovali, že je třeba zavést režim silné ruky.

Největším problémem, který nově vzniklý stát dostal do vínku, byly otázky národnostní. V českých zemích se tradičně po staletí mísil živel český, německý a židovský, na severní Moravě navíc polský, na východě republiky pak slovenský, maďarský a rusínský, abychom vyjmenovali alespoň ty hlavní. Masaryk si byl od počátku vědom výbušnosti situace a některé prameny uvádějí, že se zasazoval o zavedení spravedlivého národnostního uspořádání podle švýcarského vzoru, což však nevyhovovalo zájmům národně orientovaných politických stran. ČSR se tak od počátku začala formovat spíš jako stát národní, v její ústavě se výslovně mluví o *československém národu* a o občanech, kteří k němu nenáleží. V roce 1926 byla ústava doplněna zákonem o státním jazyku, za který byl určen *jazyk československý*; Slováci byli považováni za odnož českého národa a součást státního národa, tudíž za partnery ve vzniklém národním státě. [17] Důvod byl prozaický. V ČSR žilo více než 3,1 milionu Němců a bezmála tři čtvrti milionu Maďarů, a pokud byli Češi a Slováci považováni za jeden národ, bylo zastoupení ostatních národností na celkovém počtu obyvatelstva procentuálně výrazně nižší, než když by byli posuzováni odděleně. I když všichni občané ČSR byli rovnoprávní bez ohledu na svou národnost a postavení národností bylo nesrovnatelně lepší než v sousedních zemích, přesto určitá nepřehlednost a malá citlivost ze strany české politiky v této věci (a to i vůči Slovákům, kterým nebyla poskytnuta příslibená autonomie) nemalou měrou přispěly k pozdějšímu nárůstu separatistických a rozbíječských tendencí a zániku republiky.

¹⁾ Sir Joseph Adison, který se stal britským vyslancem v Praze na počátku krize v roce 1930, soudil, že korupce se v Československu stala jistým druhem umění. [8]

Krompašská vzpoura v roce 1921, při níž četníci zastřelili 4 lidi a 14 zranili, davem byli ubiti 2 lidé na straně zasahujících.

Situace v Masarykově první republice byla někdy skutečně tak dramatická, že si to dnes už dovedeme asi jen těžko představit. Drastickým příkladem, který si mnozí pamatujeme z dějepisů, je několikrát střelba armády či četnictva do lidí (výsledkem byly desítky mrtvých a mnoho zraněných), a nebylo to jen do dělníků, jak nám léta vykládal komunistický režim. Už krátce po vzniku republiky střílelo vojsko do Němců demonstrujících proti ČSR, například v Kadani nad Ohří (v roce 1919 zastřeleno 20 lidí) či v Kraslicích (v roce 1921 v době mobilizace 14 mrtvých a 10 zraněných).

Tradiční napětí však za první republiky nepanovalo jen mezi zájmy českého a německého obyvatelstva, napjaté byly i vztahy části veřejnosti k Židům (což však tehdy nebyla žádná československá specialita). Dnes, desítky let po několika vlnách masové emigrace, v nichž jich mnoho odešlo, a především šedesát let po holocaustu, v němž jich byla naprostá většina vyvražděna, a konečně více než půl století po odsunu naprosté většiny sudetských Němců (a tím vlastně vzniku bezmála národního státu) si už něco takového dovedeme asi těžko představit. Ve dvacátých a třicátých letech však tyto třenice byly prakticky na denním pořádku a stranou nemohl zůstat ani Masaryk. Snažme-li se o tom v literatuře získat víc informací, snadno se nám stane, že narazíme i na jeho postoje na první pohled vzájemně si protičející. Někdy to lze vysvětlit přirozeným vývojem, jako tomu bylo například u jeho názoru na vztah českého národa k rakouskému mocnářství či k německy hovořícím národům vůbec, o němž jsme se už zmínili. Jinde však tak snadné vysvětlení nenacházíme. Potom je nutné pečlivě pátrat po důvodech, které k oné zdánlivé protichůdnosti vedly. Někdy stačí jedna věta a je to jako lusknutí prstů - volá - aby se nám rozsvítilo.

Zmínky o židovském osídlení v Českých zemích lze najít už Kosmově kronice z počátku 12. století, podle jiných pramenů měli Židé z Čech už kolem roku 900 cíle obchodní styky s okolním světem [18]; vztahy k Židům u nás od počátku procházely různými údobími - literatura [19] např. uvádí protižidovské bouře v Čechách už kolem roku 1100; k posledním pogromům došlo na Slovensku na podzim a v zimě roku 1945, velká antisemitská vlna přišla v roce 1950 v souvislosti se stalinovými politickými procesy [22].

Ukažme si to třeba na Masarykově postoji k antisemitismu. Už jsme se zmínili o jeho známé a v literatuře často uváděné účasti v tzv. Hilsnerově aféře v roce 1899.¹²⁾ Tehdy se neohroženě veřejně postavil proti pověrám o rituálních židovských vraždách, i když se pro to i se svou rodinou vzápětí stal terčem nevybíravých útoků části české veřejnosti. U některých lidí si dokonce trvale vysloužil nálepkou *bílého žida* či *židomila* (i když tento termín známe spíše z období nacistické okupace), u jiných však svým postojem získal velký respekt.¹³⁾ S tím však kontrastuje vzpomínka politika J. Stříbrného, jehož návrh na složení nové vlády v roce 1921 Masaryk prý odmítl se slovy: „*To vám nepodepíši. Jednoho Žida bych (jako ministra) snesl, ale dva je moc.*“¹⁴⁾ [11] A ještě jeden

¹²⁾ Tehdy byla v malé východočeské vesnici Polná nalezena zavražděná křesťanská dívka Anežka Hružová, vedle jejíž mrtvolky se nenalezly stopy krve. Podezření padlo na místního židovského ševcovského tovaryše Leopolda Hilsnera, a protože k tomu došlo před blízkými se židovskými svátky, kterým středověká pověra připisovala používání panenské křesťanské krve, vyvolala vražda domněnku, že šlo o rituální záležitost. Vzvedla se bouře protižidovských štvanic, do kterých se zapojili i někteří čeští intelektuálové, a Hilsner byl odsouzen k trestu smrti. Masaryk se tehdy v tisku jednoznačně postavil proti teorii židovské rituální vraždy a spolu se svou rodinou se tím stal terčem hysterické nacionalistické a klerikální kampaně; došlo dokonce k demonstracím proti jeho osobě i proti jeho přednáškám na univerzitě. Po Masarykově vystoupení byl Hilsnerův proces revidován, sice se stejným výsledkem, ale odsouzený nakonec popraven nebyl; v roce 1918 byl omilostněn a propuštěn na svobodu. Vražda sama dodnes spolehlivě objasněna nebyla a celý případ (podobně jako ve Francii případ Dreyfusův) se stal symbolem antisemitismu u nás.

¹³⁾ Jeho syn Jan o tom řekl: „*Kdyby můj táta ve svém krásném životě neudělal nic jiného, než že se zastal chudáka Hilsnera, byl by to pro mne pořád nejslavnější člověk na světě.*“ [9]

¹⁴⁾ Masaryk byl při tom nejspíše veden obavou z přetrvání protižidovské kampaně, kterou proti předchozí „požidovštělé“ vládě vyvolalo jmenování třetího ministra židovského původu /10/.

E. Zola, francouzský spisovatel, vystoupil proti antisemitské kampani v tzv. Dreyfusově aféře, podobně jako TGM v aféře Hilsnerově.

citát. V roce 1934 se E. Rychnovský, Masarykův životopisec, v jednom jejich z rozhovorů pro německý židovský list Prager Tagblatt Masaryka otevřeně zeptal: „*Pane prezidente, jste vlastně antisemita?*“ A čtyřiaosmdesátiletý Masaryk mu stejně otevřeně a zpříma odpověděl: „*Citem ano, rozumem ne.*“ [12]. Tahle jediná, upřímná a ve své stručnosti geniálně výstižná věta přitom skvěle vyjadřuje nejen jeho postoj, ale i to, co dodnes mnozí z nás (a to ve vztahu ke každé lidské odlišnosti) vědomě či nevědomě neseme v sobě.

Vznik Československé republiky byl českým národem přivítán s nadšením, slovenským s očekáváním, které podle části slovenských politiků té doby nebylo nakonec naplněno; velká část občanů německého a maďarského původu se vznikem ČSR nesouhlasila. Masaryk sám si jistě uvědomoval, že vytržení z mocné habsburské monarchie může český národ vystavit rizikům nesrovnatelně větším, než

jaká mu hrozila dosud.¹⁵ I tím si tedy můžeme vysvětlit jeho zdánlivě překvapivý výrok z období krátce po válce, že *od roku 1916* (nejspíš tedy od nástupu nového rakouského císaře Karla) *stále čekal na poselství vídeňské vlády*, které kdyby přišlo, *pak by se věci vyvíjely zcela jinak* [15].

A. Hlinka, slovenský politik, odpůrce Pittsburské dohody; i proto podpořil při volbě hlavy státu Masarykova nástupce E. Beneše, který tuto dohodu nepodepsal.

Pádem Rakousko-Uherska v roce 1918 zmizel do-
savadní nejsilnější tmelící prvek české politiky - protirakouský postoj - a jednotlivé strany i jednotliví politici přirozeně začali prosazovat další zájmy, které však byly mnohdy v naprostém rozporu se zájmy dřívějších spolupracovníků, nyní rivalů a leckdy dokonce už nepřátel. Je přitom pozoruhodné sledovat, jak nenáviděné Rakousko, tento *žalář národů*, se v průběhu doby ve vzpomínkách mnohých lidí postupně měnilo ve *staré zlaté časy*.¹⁶ ■

POKRAČOVÁNÍ PŘÍŠTĚ

Smutná tečka za Masarykovou první republikou.

LITERATURA:

- [1] Klímek, Antonín: *Boj o Hrad*, 1. díl - Hrad a Pětka. Panevropa, Praha 1996, s. 74.
- [2] Tamtéž, s. 13.
- [3] Mahler, Zdeněk: *Ano, Masaryk - I. část. Dokumentární pořad České televize*, Praha 1997.
- [4] Říčař, Kristoslav: *Úvod do genealogie*. Horizont, Praha 1995, s. 72.
- [5] Klímek, cit. dílo, 1, s. 15.
- [6] Paulová, Milada: *Dějiny Maffie*, 1. díl. Československá grafická Unie, Praha 1937, s. 675.
- [7] Tamtéž, s. 186.
- [8] Klímek, Antonín: *Boj o Hrad*, 2. díl - Kdo po Masarykovi? Panevropa, Praha 1998, s. 311.
- [9] Fischl, Viktor: *Hovory s Janem Masarykem*. Mladá fronta, Praha 1991, s. 60.
- [10] Rybář, Ctibor: *Židovská Praha*. TV Spektrum, Praha 1991, s. 141.
- [11] Klímek, cit. dílo, 1, s. 184.
- [12] Rohan, Bedřich: *Kafka bydlel za rohem*. Brána, Praha 1997, s. 127.
- [13] Kadlec, Vladimír: *Podivné konce našich prezidentů*. Kruh, Hradec Králové 1991, s. 17.
- [14] Kolektiv autorů: *Encyklopedie osobností Evropy*. OP, Praha 1993.
- [15] Urban, Otto: *Česká společnost 1848 - 1918*. Svoboda, Praha 1982, s. 599.
- [16] Funda, Otakar A.: *Osobní spis T. G. Masaryk - archiv Univerzity ve Vídni*. Střední Evropa, Praha 1994, č. 42, s. 97.
- [17] Hahn, Fred: *Bylo Československo 1918 - 1938 národní nebo národnostní stát? Střední Evropa*, Praha 1994, č. 42, s. 25.
- [18] Rybář, cit. dílo, s. 32.
- [19] Krejčíř, Jaroslav - Soják, Stanislav: *Dějiny české*. Infoa, Dubicko, rok vydání neuveden, zřejmě po roce 1993, s. 17.
- [20] Tomeš, Josef a kol.: *Český biografický slovník XX. století*. Paseka, Praha 1999.
- [21] Fejlek, Vojtěch: *V hluboké úctě a oddanosti*, Karel Čapek. Masarykův ústav AV ČR, Praha 1999, s. 41.
- [22] Kosatík, Pavel - Kolář, Michal: *Jan Masaryk*. Mladá fronta, Praha 1998, s. 267.

Stručně o autorovi:

Mgr. Ing. František Beneš, CSc. (44), filatelistický znalec, obchodník a publicista. Je soudním znalcem v oboru filatelie a členem Komise expertů SČF pro obor Československo I a protektorát Čechy a Morava. Působí v pražském Domě filatelie.

¹⁵ Historie přitom ukázala, že podobné úvahy byly na místě. Například pokud by o pouhé čtvrtstoletí později byly naplněny Hitlerovy plány na osídlení české kotliny německým živlem, poněmčení vhodné části českého obyvatelstva a vysídlení či přímo decimování zbytku, pak by se rozbití Rakousko-Uherska pro náš národ ukázalo jako krajně nešťastné.

¹⁶ Podobně tomu je i s pozdějšími vzpomínkami na první republiku; obdobnou vlnu idealizace dnes můžeme pozorovat i ve vztahu k předlistopadovému režimu.

Klíčová slova: 01*A - ČSR I, známky; 13*A - celý svět, známky; 21/8 - námětová filatelie, osobnosti; 53/4 - škola filatelie, sbírka a exponát.